

Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital 2024. aastal

KERDI RAUD

I. Avati Põhiseaduse Assamblee allikakogu veebileht

Põhiseaduse Assamblee tööga seotud materjale koondav veebileht¹ avati 28. juunil 2024.² Veebilehelt leiab assamblee kõigi istungite stenogrammid, töö aluseks olnud põhiseaduse eelnõud, töö käigus valminud põhiseaduse eelnõud ehk redaktsioonid ja toimkondade protokollid. Leht pakub ülevaate assamblee moodustamisest ja tegevusest, tutvuda saab selle reglemendi ja liikmete nimekirjaga. Samuti on veebilehel assamblee tegevust uuriva Marge-Reet Uski koostatud teemade ülevaated, mis tutvustavad põhiseaduse teksti eri osade sündi ja kujunemist. Stenogrammid on veebilehel avaldatud Riigikogu Kantselei toimetatud kujul. Neid saab võrrelda nii Rahvusarhiivis talletatud originaaltekstidega kui ka Viljar Peebu toimetatud koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“ (1997) avaldatuga. Stenogramme saab kõrvutada istungil käsitletud eelnõu tekstiga ja viitamise lihtsustamiseks on lisatud äärenumbrid. Lehel on tutvumiseks assamblee töö käigus valminud 19 põhiseaduse eelnõu redaktsiooni ja neli põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu redaktsiooni. Veebilahendus pakub võimalust eri redaktsioone omavahel võrrelda. Vajaliku info leidmist hõlbustavad assamblee istungite ja eelnõude lühitutvustused ning otsimootor.

¹ Põhiseaduse Assamblee allikakogu. – Arvutivõrgus: <https://assamblee.riigioigus.ee/> (25.02.2025).

² Pikem ülevaade Põhiseaduse Assamblee allikakogu kohta on avaldatud siinses aastaraamatus lk 325–333.

Veebilehe täiendamine jätkub 2025. aastal. Korrastamist vajavad algkujul avaldatud toimkondade protokollid ja need on plaanis muuta otsimootoris kasutatavaks. Samuti lisanduvad allikakogusse assambleele esitatud ekspertarvamused ning intervjuud assamblee liikmete ja ekspertidega.

II. Jätkati Eesti põhiseaduse kommentaaride avaldamist ja esitlemist

Põhiseaduse kommentaarid avaldatakse osade kaupa nende valmimise järjekorras selleks loodud veebilehel.³ 2024. aastal said lugejale kättesaadavaks VII peatüki „Seadusandlus“ kommentaarid.

Riigiprokuratuuris esitleti 29. jaanuaril 2024 põhiseaduse II peatüki paragrahvide 20–24 kommentaare. Paragrahvide 20–24 sätted käsitlevad menetluspõhiõigusi, nagu isikuvabadus, isikupuutumatus, õigused vabaduse võtmisel, sh õigus kaitsjale, süütuse presumptsioon, seaduslikkuse põhimõte karistusõiguses, topeltkaristamise keeld ja põhiõigused kohtumenetluses.

Esitluse avasid riigi peaprokurör Andres Parmas ja Euroopa Kohtu kohtujurist, kommentaaride toimetaja Priit Pikamäe. Põhiseaduse paragrahvide 20–24 kommentaare tutvustas üks autoritest Allan Plekksepp. Järgnevas arutelus osalesid Priit Pikamäe, Andres Parmas, Allan Plekksepp, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna karistusõiguse osakonna juhataja Anneli Soo ja Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik Markus Kärner. Esitluse otseülekannet sai jälgida akadeemia veebilehel. Kõiki esitlusi saab järele vaadata akadeemia Youtube'i kanalil.⁴

2024. aastal muutus põhiseaduse kommentaaride toimetuse koosseis. Kommentaaride tegevtoimetajana alustas Berit Aaviksoo. Uno Lõhmuse lahkumise järel nimetas riigiõiguse sihtkapitali nõukoda 10. oktoobril 2024 uueks peatoimetajaks Madis Ernitsa. Põhiseaduse kommentaaride avaldamist jätkatakse 2025. aastal.

³ Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. – Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (25.02.2025).

⁴ Eesti Teaduste Akadeemia Youtube'i kanal. – Arvutivõrgus: <https://www.youtube.com/@eestiteadusteakadeemia1968> (25.02.2025).

III. Ilmus neljas aastaraamat

Riigiõiguse aastaraamat 2023 ilmus trükisena 2024. aasta juunis. Järjekorras neljandas aastaraamatus on üheksa artiklit, sealhulgas neli originaalartiklit ja viis tõlkeartiklit. Samuti on avaldatud 26.–27. mail 2022 toimunud konverentsi „Haldusmenetlus 20“ avapaneeli „Haldusmenetluse seaduse tulemine“, 6.–7. oktoobril 2022 toimunud 37. Eesti õigusteadlaste päevade plenaaristungi „Põhiseadus 30. Kuidas sündis põhiseadus?“ ja 7. märtsil 2023 toimunud Eesti Vabariigi põhiseaduse III peatüki „Rahvas“ kommentaaride esitluse arutelud. Kirjutatakse ka riigiõiguse sihtkapitali põhiseaduse uutest kommentaaridest, lugeda saab raamatuarvustust ning sihtkapitali 2022. ja 2023. aasta tegevuse ülevaadet. Aastaraamat on elektroonilisel kujul avatud juurdepääsuga ajakirja Juridica veebiväljaandes⁵ ja akadeemia veebilehel.⁶

Aastaraamatut esitleti 20. septembril 2024 Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis. Esitluse avasõnad ütles seekordse aastaraamatu peatoimetaja Madis Ernits. Tartu Ülikooli haldusõiguse külalislektor ja õigusteaduskonna doktorant Monika Mikiver käsitles oma ettekandes Eesti riigihalduse praktikas levinud andmete riskasutust ning selle õiguslikku raamistust. Tartu Ülikooli riigiõiguse külalislektor ja õigusteaduskonna doktorant Aaro Mõttus rääkis õiguskantsleri pädevusest anda hinnanguid Riigikogu menetluses olevate seaduseelnõude põhiseaduspärasuse kohta. Tartu Ülikooli õiguse ajaloo professor Marju Luts-Sootak tutvustas aastaraamatu õigusajaloo rubriiki, kus on avaldatud Istvan Csekey ülevaade Eesti põhikorra arengust Eesti Vabariigi esimesel kümnendil 1918–1928 ja sellele järgnenud diskussioon tollaste Eesti juristide seas. Aastaraamatu esitlust on võimalik järele vaadata Eesti Teaduste Akadeemia Youtube'i kanali kaudu.⁷

Senise tegevtoimetaja Karin Orgulase asemel asus 2024. aastal tegevtoimetaja ülesandeid täitma Kristel Urke. Madis Ernitsa eestvedamisel valmis aastaraamatu viitamis- ja vormistamisjuhend, mis on avaldatud akadeemia veebilehel.⁸

⁵ Arvutivõrgus: <https://juridica.ee/issue.php?id=314> (25.02.2025).

⁶ Arvutivõrgus: <https://www.akadeemia.ee/riigioiguse-sihtkapital/riigioiguse-aastaraamat/> (25.02.2025).

⁷ Riigiõiguse aastaraamat 2023 esitlus. 20. september 2024. – Arvutivõrgus: https://www.youtube.com/watch?v=JJ_Gp5tUVsY&ab_channel=EestiTeadusteAkadeemia (25.02.2025).

⁸ Riigiõiguse aastaraamatu viitamis- ja vormistamisjuhend. – Arvutivõrgus: https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2024/08/riigioiguse-aastaraamatu-viitamis_juhend_2024.pdf (25.02.2025).

IV. Eesti omariikluse põhidokumendid avaldati inglise keeles

Rait Maruste koostatud kogumiku „Eesti omariikluse põhidokumendid“ täiendatud versioon avaldati inglise keeles elektrooniliselt akadeemia veebilehel⁹ Eesti Vabariigi aastapäeva eel, 23. veebruaril 2024. Kogumik annab ingliskeelsele lugejale ülevaate Eesti riigiõiguslikust teest oma riigi ülesehitamisel. Täiendatud kommentaarid ja valitud dokumendid tõlkis inglise keelde Meelis Leesik. Tõlke toimetas Christopher Goddard. Raamatu kujundas Endla Toots.

V. Osaleti õigusteadlaste päevade korraldamisel

38. Eesti õigusteadlaste päevad „Õigusriik ja julgeolek“ toimusid 26.–27. septembril 2024 Tartus. Riigiõiguse sihtkapital sisustas avaplenaaristungi teise osa ja kaks paneeli. Avaplenaaristungi teise osaga „20 aastat Euroopa Liidu kohtusüsteemi osana: senised kogemused ja perspektiivid“ tähistati Eesti Euroopa Liitu kuulumise 20. aastapäeva. Plenaaristungil osalesid Euroopa Kohtu kohtunik Küllike Jürimäe, Euroopa Liidu Üldkohtu kohtunikud Lauri Madise ja Iko Nõmm ja Euroopa Prokuratuuri prokurör Kristel Siitam-Nyiri, arutelu juhtis Euroopa Kohtu kohtujurist Priit Pikamäe. Riigiõiguse esimese paneeli „Kas Eesti parlament on kriisis?“ sisustasid Londoni Ülikooli professor Allan Sikk, riigikohtunik Margit Vutt ning Haridus- ja Teadusministeeriumi õigusnõunik Armani Pogosjan, arutelu juhtis Aaro Mõttus. Riigiõiguse teise paneeli „Põhiseaduse dilemma: areneda või tarduda“ arutelus osalesid õiguskantsler Ülle Madise, endine justiitsminister ja Põhiseaduse Assamblee ekspert Rein Lang, riigikohtunik ja riigiõiguse sihtkapitali nõukoja esimees Heiki Loot ning Kaitseministeeriumi rahvusvahelise õiguse valdkonna juht (riigiõiguse aastaraamatu ilmumise ajal õigusosakonna juhataja) ja riigiõiguse aastaraamatu tegevtoimetaja Kristel Urke. Arutelu juhtis riigiõiguse sihtkapitali nõukoja liige Jüri Raidla.

⁹ R. Maruste (koost.). The Road to Estonian Statehood. Principal Constitutional Instruments with Commentary. – Arvutivõrgus: <https://www.akadeemia.ee/publication/the-road-to-estonian-statehood/> (25.02.2025).

VI. Uno Lõhmuse nimelised riigiõiguse eripreemiad

Riigiõiguse sihtkapital kuulutas üliõpilaste teadustööde riikliku konkursi raames välja riigiõiguse eripreemiad. Sihtkapitali nõukoda otsustas 23. augusti 2024 koosolekul sihtkapitali nõukoja endise esimehe ja liikme Uno Lõhmuse mälestuseks nimetada üliõpilaste teadustööde konkursil antavad sihtkapitali eripreemiad riigiõiguse sihtkapitali Uno Lõhmuse nimelisteks eripreemiadeks.

Rakenduskõrghariduse ja bakalaureuseõppe üliõpilaste teadustööde kategoorias sai Uno Lõhmuse nimelise eripreemia (1500 eurot) Kertu Birgit Antoni uurimistöö „Tulevaste põlvede kliimaalane kaebeõigus halduskohtumenetluses“. Magistriõppe üliõpilaste teadustööde kategoorias pälvis eripreemia (2200 eurot) Armani Pogosjani magistrیتöö „Küberjulgeolek kui võimalik õigushüve Eesti Vabariigi ning Soome Vabariigi põhiseadustes“. Suurima ehk 3000-eurose Uno Lõhmuse nimelise eripreemia sai doktoriõppe üliõpilaste teadustööde kategoorias Timo Aava doktoritöö „Minorities and the State. Non-Territorial Autonomy in Estonia in the Late Tsarist and Interwar Periods“. Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapitali tänukirjad said Kertu Birgit Antoni juhendaja Nele Siitam, Armani Pogosjani juhendajad Eneken Tikk ja Katre Luhamaa ning Timo Aava juhendajad Bõrries Kuzmany ja Pärtel Piirimäe.

VII. Avalikud konkursid toetuse ja stipendiumi taotlemiseks

Riigiõiguse sihtkapital kuulutas 1. detsembril 2023 esimest korda välja avaliku konkursi riigiõigusteaduse alaste uurimuste, analüüside ja projektide läbiviimiseks mõeldud toetuste taotlemiseks. Konkursile laekus neli taotlust, neist üks pälvis toetuse. Tartu Ülikooli ja Merike Ristikiviga sõlmiti 11. oktoobril 2024 kolmepoolne teadusprojekti „Õigusriigi kujunemislugu Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel“ läbiviimise leping. Projekti tegevused on kavandatud aastatele 2024–2026. Projekti olulisimaks tulemuseks on kavandatud ingliskeelne kogumik, mis on kavas avaldada rahvusvaheliselt tunnustatud kirjas-tuses.

Esimene konkurss riigiõiguse sihtkapitali stipendiumile riigiõiguse alaseks doktoriõppeks ja järeldoktorantuuriks avanes 19. jaanuaril 2024, taotluste esitamise tähtaeg oli 2. mai 2024. Konkursile ühtegi stipendiumitaotlust kahjuks ei laekunud.

VIII. Eksperdiarvamus õigusloomepoliitika põhialuste täitmise kohta

Alates 2021. aastast tellib sihtkapital eksperdiarvamusi Riigikogu kinnitatud õiguspoliitika põhialuste täitmise kohta, mille valitsus esitab oma ettekande lisana Riigikogule. 2024. aastal koostas eksperdiarvamuse Hannes Vallimäe. Arvamuses hinnatakse kümmet Vabariigi Valitsuse algatatud ja Riigikogu XV koosseisu poolt 2024. aastal vastu võetud seadust eesmärgiga välja selgitada, kuidas on järgitud 1) hea õigusloome ja normitehnika eeskirja nõuet analüüsida seletuskirjas eelnõu põhiseaduspärasust ning 2) õigusloomepoliitika põhialustes aastani 2030 sisalduvaid hea õigusloome põhimõtteid ja arengusuundi. Analüüsi tulemusel leiab ekspert kokkuvõttes, et Vabariigi Valitsuse algatatud seaduseelnõude õigusloome kvaliteet on üsna hea ning õigusloomepoliitika põhialuste põhimõtteid ja arengusuundi üldiselt järgitakse. Suurem on arenguruum põhiseaduspärasuse analüüsimisel. Eksperdiarvamusega saab tutvuda akadeemia veebilehel.¹⁰

IX. Muudatused sihtkapitali nõukoja koosseisus

Justiitsminister nimetas nõukoja ettepanekul alates 1. veebruarist 2024 riigiõiguse sihtkapitali nõukoja uuteks liikmeteks Jüri Raidla, Aaro Möttöse ja Peeter Roosma. Nõukoja koosseisust lahkusid Uno Lõhmus, Priit Pikamäe ja Küllike Jürimäe. Nõukojas jätkavad Madis Ernits, Heiki Loot, Marju Luts-Sootak, Rait Maruste ja Lauri Mälksoo. Ametikoha järgi kuuluvad nõukoja koosseisu Eesti Teaduste Akadeemia president ja Justiitsministeeriumi (alates 1. jaanuarist 2025 Justiits- ja Digiministeeriumi) kantsler (Tõnis Saar kuni 13. veebruarini 2025 ja alates 3. märtsist 2025 Tiina Uudeberg). Nõukoda valis 19. veebruari 2024 koosolekul taas esimeheks Heiki Loodi. Akadeemia eelmise presidendi Tarmo Soomere ametiaeg lõppes 7. detsembril 2024 ning uue presidendi Mart Saarma ametiaeg algas 8. detsembril 2024.

¹⁰ Ekspertarvamus. Õigusloomepoliitika põhialuste täitmise kohta 2024. aastal. – Arvutivõrgus: https://www.akadeemia.ee/wp-content/uploads/2025/02/ekspertarvamus-oppa-taitmise-kohta_2024.pdf (26.02.2025).